

Владимир Гвозден

ПОЕЗИЈА И ВЕК: РЕФЛЕКСИЈА О ВАСКУ ПОПИ¹

Како српска поезија у претходном веку изгледа кад се сагледа из наше, садашње перспективе, лишене сваке утопије и вере у радикално бољу сутрашњицу или у лако разумљиве и остварљиве пројекте еманципације? Поезија је од давнина била облик размене и узајамности, сан о искуству, магија које се дели на дар. Може ли она то бити овде и сада? Свет 20. века се кристалисао као свет испуњен незадовољством и материјализмом у којем ипак постоји отворена и несигурна уметност која сведочи о томе како смо постали страни самима себи. Комплексно и непрозирно савремено друштво водило је ка поезији која је заобилазна, метафорична, алегорична, често и сама непрозирна. Српска поезија двадесетог века може се посматрати и као тихи разговор пријатеља у којем се, усред често неподношљиве буке, ипак слуте тајне света. Није тешко сложити се с чињеницом да су догађаји и процеси из 20. столећа мењали наше искуство. Као што на једном месту бележи Примо Леви: „Желели ми то или не, сведоци смо и носимо тежину те чињенице.“ Искуство данас није на цени, али тамо где га има оно потражује и нови однос према језику као темељу изражавања његове напетости.

Врtimo се у зачараном кругу, јер живимо у доба када је све везано за језик у кризи: поезија, филозофија, искуство. У том смислу, главни „задатак“ поезије 20. века био је врло тежак: она је непрестано морала да се суочава с пореклом језика, да тражи истинску могућност обраћања у свету увек већ испричаних прича, и у свету најпре постепеног и потом веома убрзаног процеса пражњења великих идеолошких наратива. Услов поезије је да доводи у питање језик, а кроз језик и нашу слику света. Али шта она да чини кад је та слика сиромашна и кад је језик постао оруђе материјализма? Стога модерна песма ништа не препричава, она хоће да каже, она је чиста жеља да се каже нешто усред егзистенцијалне ошамућености. Која и каква реч може да створи догађај? Шта остаје од песме након што се срушио свет? Шта остаје од песме након што се срушила поезија? Упркос томе што је глас појединца, поезија је такође колективна и осликава могуће начине трагања за смислом у области празнине. Она чува наду да можемо бити господари језика и самих себе и да је вео нешто што може коначно да падне пред налетима истинског живљења.

Сходно томе, поезија је посредовани облик политичке критике, јер држећи се сопственог предмета, она, како пише Тери Иглтон у књизи *Како читати песму*, може да има суштинске импликације за судбину културе као целине. Не смемо заборавити да су песме морални искази и то, вратимо се још једном Иглтону, „не зато што саопштавају строге судове у складу с неким кодом, већ зато што се баве људским вредностима,

¹ Поводом стогодишњице рођења Васка Попе (1922–1991).

значањима и циљевима". У овоме се може трагати за одговором на питање зашто је савремено друштво поезију гурнуло на властите рубове: у њој, наиме, увек постоји нека нелагодност, она је, будући да посвећује искуство које је одавно почело да сме-та, увек помало, ако је права, незвани гост што доноси истину.

Место песника није било нити јесте зајамчено и непроблематично. Књижевно по-ље током 20. века пружа осећај великог броја криза које усмеравају и на необичан начин ограничавају погледе на свет многих писаца. Песници се надовезују на мноштво ситуација које обележавају епоху, али и на неухватљиви и несводљиви контекст по-езије унутар литерарног система којем припадају.

Међу теоретичарима књижевности је било предлога да се историја књижевности не бави периодима и правцима, већ битним годинама које су означиле дубоке преокре-те у књижевности. Иако се оваквом археолошком становишту могу изрећи озбиљне замерке (превише је догађаја у свакој години; постоји увек накнадна, закаснела ре-цепција која није нужно синхрона; нема дослуха међу различитим догађајима који се истовремено збивају...), чини се да је првих година шесте деценије 20. stoleћа, у по-вести српске поезије истински догађај, који не само што је оставио дубоке трагове у потоњим деценијама, него је довео до пуног испуњења потрагу за песничком тајном коју су храбро отпочели наши романтичари, наставили симболисти, а разобличили авангардисти. Тих година појавило се неколико битних књига – *87 ђесам* Миодрага Павловића, *Песма Шишине* Стевана Раичковића и *Кора* Васка Попе – које потрагу за песничком тајном учиниле сложенијом, изазовнијом и субверзивнијом. И мрачнијом.

Ови песници су били кључне фигуре у сукобу са неоконзервативизмом и догма-тизмом социјалистичког реализма који је довео до парадокса политичке димензије произишле из рата и револуције. Јер, ако је у уметности, која је најдубља слика чове-ка, потребно очекивати прозирне, распричане или чак идеализоване приказе ствар-ности, како је онда могуће и даље тврдити да револуционарна власт чини ишта у превазилажењу људског отуђења и стварању услова за истинску слободу и заједни-штво? Модерна поезија је, као разобличавање тајне, од самих почетака била борба против владајуће идеологизоване прозирности. Стога и није чудно што је управо на тлу лирике настала прва могућност говора о сложености и тескоби послератне егзи-стенције која, насупрот великим обећањима, није успела да превазиђе следеће улице грађанског капиталистичког друштва. Поезија је, како се чини, била повлашћени облик изражавања амбивалентности датог историјског тренутка. У исто време, на Западу је постајало јасно да књижевност више није света и неприкосновена и да су установе немоћне да је заштите и наметну као подразумевани модел људскости – као што је било унутар хуманистичке концепције, која је сама по себи заслужила темељну кри-тику после крвавих светских ратова и деколонизације.

Борислав Радовић је оправдано тврдио да у (српској) поезији с Васком Попом на-ступа „отвореност понуђеног тајанства“. Исписујући речи-кости које застају у грлу, оголевајући свет до костију и комбинујући страствени дар за читање и разумевање традиције, филозофски егзистенцијализам, наслеђе надреализма и поезију апсурда, Попина жива песничка реч нам у исти мах говори зашто живимо и зашто док живимо у ствари не живимо. Дуалитет људског бића, подељеног, како би рекао Паскал, према сврси и према броју, овде је изражен преваходно кроз свет ствари, а не кроз распе-

вану сферу осећања или кроз психолошки приступ (потоњи ће праву меру наћи у поезији Стевана Раичковића). Стапајући разнородне поступке и мотиве, Попина синтетичка поезија афирмише, донекле на трагу Момчила Настасијевића, ново и другачије право на сложеност, на тајну, која се сад изражава асоцијативно, метафорички, елиптички. Како примећује Иван В. Лалић, код овог песника су речи, премештене у нови контекст, „оптерећене до граница носивости“. У дијалогској песми „Каленић“ (у питању је манастир у Шумадији) добро се уочавају Попине формалне вештине, оличене у смењивању терцина и дистиха, где се одређени садржаји (нпр. прошлост–будућност) везују за тип строфе, док се градација остварује на суженом простору првих стихова краће строфе (боје свићу, боје зру, боје горе). Резултат је снажна фигуративност и асоцијативност, која у статични моменат фреске уноси динамизам стварања и разарања, као и сву коб тренутка упитаности и неодлучности субјекта у историји. А такво је, према једном Попином запису, и песничково место док пише песму: „Негде где ти простор није више за петама. Негде где си заборавио и самога себе. (...) Испод песме, дубоко испод ње ти је место: као свакој земљи хранитељки.“

Задатак песника је да буде активан, да споји неспојиво, спонтаност и изузетну модерност, те да наслути како свет може бити другачије а да се тиме наивно не занесе, јер тренутак песме је тек тренутак у тами бивствовања. Код Попе се стрепња и отуђење не претварају у пасивност, већ постају активни принципи стварања, амбивалентног и понорног тренутка певања о човеку у децентрираном свету испуњеном чудовишима скривеним у пребивалиштима малих свакодневних ствари.

Метафора „опседнуте ведрине“ наткриљује овај богат песнички опус који као да настоји, како је речено, да отуђи само отуђење уз употребу црног хумора и гротеске, оличених у фигури коња који „обично“ има осам ногу и некако преживљава у свом кружном паклу. А потом долази и игра, која није ни одушак ни бег субјекта од отуђене свакодневице, већ, како сведоче песме „Пре игре“, „Жмуре“ и „Јурке“, модалитет преживљавања, поистовећеног са губљењем себе.

Попа је заиста специфичан песник, јер ствара до тада незамисливе спојеве народне поезије и бајке и модерних урбаних и егзистенцијалних садржаја без упадања у психологизам и морализам. Попа је тврд и ироничан аутор који нас, нашавши властиту суверени језички израз, баца у понор („Зев“) над којим је посађено окамењено сунце као тамни епитаф нашег века, како читамо у песми „Зев над зевовима“:

*Био једном један зев
Ни ѿод нейцима ни ѿод шеширом
Ни у усџима ни у чему*

*Био је већи од свеја
Већи од своје величине*

*С времена на време
Тама би му шуйа шама очајна
Од очаја шу и шамо блеснула
Мислио би човек звезде*

*Био једном један зев
И још изгледа шраје.*